IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

SIROJIDDIN SAYYID SHE'RLARIDA BADIIY-TASVIRIY VOSITALAR

Shukurova Gulixonim Ilhom qizi
Buxoro davlat pedagogika instituti
O'zbek tili va adabiyoti ta'lim yo'nalishi
2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sirojiddin Sayyid she'riyatining mavzu ko'lami, g'oyaviy-badiiy xususiyatlari hamda shoir ijodida Vatan, tarixiy xotira, milliy qadriyatlar, ma'naviyat, muhabbat va insoniy fazilatlarning badiiy talqini tahlil qilinadi. Shoir she'riyatining xalqona ruh, falsafiy mushohada va betakror badiiy obrazlarga boyligi yoritiladi. Shuningdek, Sirojiddin Sayyid lirikasida folklor an'analari, milliy ramzlar va poetik ifoda vositalarining qo'llanishi masalalari ham ko'rib chiqiladi.

Tayanch so'zlar: Sirojiddin Sayyid, zamonaviy o'zbek she'riyati, Vatan, tarixiy xotira, milliy qadriyatlar, ma'naviyat, muhabbat, poetik obraz, folklorizm, lirika.

Kirish. Sirojiddin Sayyid qamrovi keng tafakkuri qudratli, qalami mo'jizakor san'atkor shoir. Ana shu xislatlari bilan xalqimizning qalbidan o'rin olgan. Binobarin, u ijtimoiy faoliyatida, adabiy ijodida insonni, insoniylikni ulug'lashni, kuylashni o'zining oldiga oliy maqsad qilib qo'ygan edi. Bu chinakamiga badiiy kashfiyot darajasiga ko'tarilgan adabiy asarning zavqi, ta'sir quvvatini ko'rsatadi. Badiiy kashfiyotning g'oyaviy yuksakligi, tasviriy ta'min etuvchi barcha vositalar san'atkorning bilag'onligi, topqirligi, tafakkur qudrati, xayolotining hayotiyligini namoyon qiladi. Ana shu ma'nolarning muhim bir omili san'atkorning xalq tilidan o'rinli, mohirona, uquvli foydalanishi tufayli ro'yobga chiqadi. San'atkor qalamning o'rinli harakatidan yangi ma'no nozikliklari mujassamlashadi, yangi obrazli birikmalar paydo bo'ladi. Bular tasvirga oro beradi, misra yoki jumlaning estetik ta'sir kuchiga kuch qo'shadi, hayot hodisasini aniq anglashga imkon yaratadi. Shu tariqa xalq tili xazinasining individual iste'mol qimmati hosil bo'ladi. Bu san'atkorning uslubini belgilalovchi, individualligining – mustaqilligining anglatuvchi muhim omillardan sanaladi.

She'r so'z deb ataladigan ulkan dengizning marjonu javohirlar tizmasi, yurak atalmish buyuk va betimsol qudratning shiddatli sinoati, otashin ruhning mayin nafasi, mahzun ko'ngil torlarining serishva ohanglari uyg'unligidan tajassum topgan yuksak san'at ifodasidir. She'rning biru borligini, badiiy libosi, nafosat olamini ta'minlovchi asosiy manba esa qalb qo'riga yo'g'rilgan badiiy tasvir vositalari bo'lib, ular shoirning o'ziga xos ijodiy salohiyatini, san'atkorlik mahoratini ham aniqlab beradi. Chunki bir shoir o'z asarlarida chuqur falsafiy va mantiq kuchi bilan, boshqa bir shoir dilni qitiqlovchi lirizmi bilan, yana birovi so'z gavharlarini poeziya ipiga marjondek chiroyli qilib tizishi bilan, yana biri o'z she'rlarining qo'shiqday ravon, ohangraboligi bilan va yana biri esa maxsus badiiy tasvir vositalaridan mohirona foydalanib, obrazli manzaralar chizish bilan o'quvchi qalbini maftun etadi. Maxsus badiiy-tasviriy vositalarni o'z o'rnida qo'llash, uni g'oyaviy maqsadga xizmat qildirish – so'z san'atkorlaridan o'ziga xos mahorat talab qiladi.

She'riy nutqning badiiy bezagini namoyon qiluvchi ana shunday tasviriy vositalar maxsus ilmiy atamalar bilan poetik ko'chimlar deb ataladi. Poetik ko'chimlar faqatgina bezak vazifasini o'tamasdan, balki asar g'oyasini konkretlashtirishning realistik vositasi ham hisoblanadi. Badiiy adabiyotda, asosan, she'riyatda poetik ko'chimlar nihoyat ko'p va rang-barang ko'rinishlarda ishlatiladi.

Ming yillik tarixga ega bo'lgan adabiyotimizda badiiyat masalasi hamisha she'r ahlining diqqat markazida turgan. U yoki bu ijodkor salohiyati haqida so'z borganda, uning nimalarni tasvirlagani emas, asosan, qanday tasvirlanganiga e'tibor qaratilgan. Jumladan adabiy asarlarda

she’riy san’atlardan foydalanish mahorati hamma asrlarda badiiy san’atkorlikning asosiy qirralaridan biri sifatida baholangan.

U yoki bu shoir ijodiga, u yoki bu badiiy asarga baho berilar ekan, ijodkor ifodalayotgan g‘oya o‘z aksini topgan ijtimoiy-siyosiy, falsafiy-axloqiy, ma‘rifiy-tarbiyaviy muammolar mohiyati va ko‘lami, badiiy timsolar jilosi bilan bir vaqtda qo‘llangan she’riy san’atlarning rang-barangligi, mantiqiy asoslanishi, asar mazmunini ochishdagi o‘rni va ahamiyati kabi masalalarga alohida diqqat qilingan.

Adabiyot tarixi yana shundan dalolat beradiki, she’riy san’atlar shoir badiiy salohiyatini ko‘z-ko‘z etish, uning xilma-xil san’atlardan mohirona foydalanish usullarini namoyish etish emas, balki ijodkor badiiy tafakkur dahosinig ko‘lami, yuksak ijtimoiy-axloqiy g‘oyalarni jilolantirish san’atkorligi vositasi bo‘lib kelgan.

Sirojiddin Sayyid poetik ko‘chimlardan o‘rinli foydalangan. U poetik ko‘chimlardan mohirona foydalanib, nazmning ohangdor va go‘zal namunalarini yaratganligiga guvohmiz. Shoir she’riyatida majoziy ma’no tashuvchi an’anaviy poetik obrazlar bilan bir qatorda turfa rang yangi shakl va yangi mazmundagi poetik ko‘chimlar ham ustalik bilan ifodalab berilgan. Bu esa ijodkor she’rlarining badiiy ko‘rkamligi, estetik ta’sirchanligi yanada yuqori darajani egallashiga zamin hozirlagan, lirik qahramon ruhiy dunyosini, qalb kechinmalari, alam va shodliklarini inkishof etgan:

Hasrat o‘chog‘ida o‘tinman, yomg‘ir,
Qismat qirg‘og‘ida tutunman, yomg‘ir.
Bunchalar muloyim, iliq yog‘ursan,
Onam yig‘ladimi bu tun ham, yomg‘ir?

Mazkur misralarda **jonlantirish** (“jonlantirish” hayvonlar, qushlar, jonsiz narsalarga inson xususiyatlarini ko‘chirish san’atidir) vositasining bir ko‘rinishi bo‘lmish apostrofa(yunoncha – og‘ish)ni ustalik bilan qo‘llagan shoir, jonsiz hodisa bo‘lmish yomg‘irga murojaat qilib, uni jonlantirish orqali lirik qahramon yuragidagi dard-hasratlarni oshkora ochib to‘kkan.

Ma’lumki, badiiy adabiyotda “yomg‘ir” – “ko‘z yoshi”, “g‘am-qayg‘u” ning ramzi sanaladi, shu bois shoir she’rda tabiat hodisasi bo‘lmish “yomg‘ir” ga jonli tarzda murojaat qilgan hamda “yomg‘ir” va “hasrat”, “ko‘z yoshi” tushunchalari o‘rtasidagi ma’naviy-ramziy uyg‘unlikni ta’minlagan. Shuningdek, yomg‘irning muloyim, iliq yog‘ishidan lirik qahramon yuragining “Onam yig‘lamadimikan?” degan iztirobli o‘y-hayol bilan o‘rtanishini tasvirlash orqali uning ichki kechinmalarini o‘quvchi qalbiga yanada ishonarli va ta’sirchan tarzda yetkazib bera olgan.

“Hasrat o‘chog‘ida o‘tinman”, “Qismat qirg‘og‘ida tutunman” deya shoir original poetik topilmalar tanlab, lirik qahramon vujudini kemirayotgan, ruhini yemirayotgan alam va iztirobning, dardu hasratning meyoridan nihoyat darajada oshib borayotganligini hazing ohangda tasvirlagan. Lirik qahramon murojaat qilayotgan “yomg‘ir” esa apostrofa vositasida shoirning g‘oyaviy-badiiy niyatini tashuvchi poetik obraz darajasiga ko‘tarilgan. Bunday holatlar Sirojiddin Sayyid ijodida ko‘plab kuzatiladi:

She’riyat, sen abadiy
Ranju ozor yo‘limsan.
Dardu hijron dashtida
Uzatilgan qo‘limsan…
Sehrsiz sohillardan,
Mehrsiz manzillardan
O‘tib keldim, men seni
Unutdingmi anorim?...

O‘kinma, dil, dunyo bir kun
firog‘lardan qaytadi,
Mehr senga sen kutmagan
Qarog‘lardan qaytadi.

Bir unut dunyodan kelgil, ey shamol!
Bu tun eshigimda esgil, ey shamol!
Ko‘ksimga bosh qo‘yib, silab jonimni,
Mujda yoshligimdan bergil, ey shamol!

Yuqoridagi she’rlarda shoir “she’riyat”, “anor”, “dil”, “shamol” singari tushunchalarga bevosita murojaat qilib, ulardan lirik qahramon “men”ligini, ichki dunyosi, ruhiy olamini yoritishda muhim vosita sifatida foydalangan va oqibatda mazkur tushunchalar oddiy So‘z shaklidan poetik obrazga aylangan. Shunisi e’tiborliki, ushbu murojaatlarda lirik qahramonning, asosan, iztiroblari, mehr muhabbat, shod-hurramlik, baxtu sevinchga tashna yuragi poetik kashf qilingan. O‘quvchi she’r mazmuni bilan tanishib borar ekan, go‘zal badiiy tasvirlar vositasida lirik qahramonning alamlarini, orzu armonlarini to‘la his qiladi, uning ko‘ngil olamini chuqur tushuna oladi, dil asrorini ko‘z ongida aniq gavdalantiradi. Bu esa ijodkorning yuksak badiiy nafosat, o‘ziga xos iste’dod sohibi ekanligini takror-takror ta’kidlab turadi.

Garchi xasdan baland, kasdan kamdirman,
Do‘stim, senga yondosh quvonch, g‘amdirman.
Termiziy bobodan qolgan shamdirman,
Ming yil puflasang ham aslo o‘chmayman.

To‘rtlikda “quvonch”, “g‘am” so‘zlari qarama qarshi ma’noli so‘z bo‘lib, tazod san’atini yuzaga keltirgan. Dunyo ziddiyatlarga to‘la. Inson qalbi ham xuddi shunday. Shoir bu so‘zlarni qo‘llab an shu azliy yondosh tushunchalarni ifodalagan. She’rda yana talmeh san’ati (Termiziy) ham qo‘llangan bo‘lib, u orqali shoir o‘zining haqiqiy yurt farzandi ekanligiga ishora qiladi, vatanida yashab o‘tgan buyuk ajdodi bilan faxrlanadi, uning dunyo ishlariga munosabati ayon bo‘ladi. Vatan mavzui soxtalikni, yolg‘onni ko‘tarmaydi. Sun’iylik gavhar donalali ichidagi mis tangaday darrov bilinib qoladi. Albaata, shoir odam avvaldan o‘ylab, tayyorgarlik ko‘rib, “bu kecha Vatan haqida bir she’r yozay”, deb she’r yozmaydi. Har qanday she’r, avvalo, ko‘ngilda tufilmog‘i, o‘sib-unmog‘i shart. Vatan haiqda dildan samimiy yoziladi. Xuddi osmondagi chaqmoqdek, daryo toshqinidek. Biz qadim yurt farazandlarimiz. Og‘ir, zalvorli tog‘lar, xomush adirlar-u tilsiz minoralardan tortib, jim-jit maqbaralar va gumbazlarga qadar, azim bobo chinorlardan to osmonlargacha yastanib, yuksalib ketgan yurtda toshlarning ham yurak-bag‘ri bor, qadim mozorlari sassiz, tovushsiz sadolarga ko‘milib yotibdi.

Ulug‘ ajdodlarning mangu o‘ychan nigohlari, hazrat navoiy, mashrabning horg‘in siymolariyu Furqat, Muqimiylar, Qodiriylaru Cho‘lponlarning tilsiz-zabonsiz ko‘zlari umidvor tikilib turibdi. Bu mulkda ko‘ngliga bir gapni solgan kishi shu mo‘tabar sukutlarni, ular zamiridagi qatlam-qatlam so‘zni o‘ylab, shu ulug‘vor Vatan ehtiromini saqlab so‘z aytishi kerak. Sirojiddin Sayyid ana shunday so‘z ayta oldi.

Dunyo yaralibdiki, mehnat va tashvish, baxt va baxtsizlik, nur va soya, ezgulik va yovuzlik, muhabbat va nafrat, oq va qora doim yonma-yon yashab kelmoqda, bu dunyoning yozilmagan qonuni. Xuddi shuningdek insonning fe’lidagi xulq-atvori ham dunyo qadar ko‘hnadir. Shoir “Yashasin, yomg‘irlar” nomli kitobida: ”...shoirlik nima, she’riyatni qanday izohlash mumkin? Gulmidir, rayhonmidir, jambilmidir, nima u? “Nodonga xomushlig‘din yaxshi narsa yo‘qtur, - debdilar shayx Sa’diy Sheroziy, - agar muni bilsa erdi, nodon bo‘lmas erdi”. Ul zot “Guliston”da

yana bir tamsilni keltiradilar:" Bir chayondan so‘rdilarkim, qishda nima uchun tashqariga chiqmassan? Chayon dedi: "Yoz chiqib na hurmat ko‘rdimki, qishda chiqib na hurmat ko‘rgayman?" bu keltirilgan tamsillar nurli hikmatlardir. Hikmatlar tushuniladi, idrok qilinadi, his etiladi. Sirojiddin Sayyid she'rlari ham ana shu kabi hikmatlardir, ularni tushunish, idrok qilish zarur.

Xulosa qilib aytganda, Sirojiddin Sayyidning betakror she'rlari mazmunan yetuk, shaklan go‘zaldir. Ularda ifodalangan tuyg‘ular sofligi, musaffoligi, dilga yaqinligi bilan diltortardir, ko‘ngillarni entiktiruvchidir. Shoirning badiiy mahorati yuksak, ifoda uslubu sodda va xalqonadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sirojiddin Sayyid. Dil fasli.t., 2007.
2. Sirojiddin Sayyid. So‘z yo‘li. 1-kitob. T., 2008.
3. Sirojiddin Sayyid. So‘z yo‘li. 2-kitob. T., 2008.
4. Sirojiddin Sayyid. Yashasin yomg‘irlar. T., 2007.
5. www. pedagog. uz
6. www. Ziyonet. uz